

Günümüzde artık merkez bankaları, sadece banknot ihraç eden bankalar değildir. Uzun yılların deneyimi sonucu kendine özgü kuralları ve ilkeleri olan, ekonomide çeşitli konularda etkinliğe sahip kurumlar haline gelmişlerdir.

Merkez bankaları önceleri özel sermayeli bir banka niteliğinde kurulmuştur. Ancak süreç içinde devletçi ve liberal görüşler gündeme gelmiş, bu gelişmelere bağlı olarak merkez bankalarının büyük bir bölümü devletin denetiminde görev yapan özerk kuruluşlar statüsüne sahip olmuşlardır.

Sermaye yapılarına göre farklı statüye sahip, farklı merkez bankalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar:

- Sermayesinin tamamı devlete ait olan merkez bankaları,
- Sermayelerinin bir bölümü devlete, diğer bölümü de özel kişilere ait olan merkez bankaları,
- Sermayelerinin tamamı ticaret bankalarına ait olan merkez bankaları,
- Sermayeleri devlet, özel kişiler ve ticaret bankalarınınca oluşturulan merkez bankaları, olarak sıralanmaktadır.

MERKEZ BANKACILIĐI

FONKSİYONLARI

Önceleri ekonominin ihtiyacı olan paranın basımı ve dağıtımı, merkez bankalarının tek ve en önemli görevi olarak kabul edilmekteydi. Bu işlev günümüzde de önemini korumaktadır. Ancak son dönemlerde ortaya çıkan, para ve kredi politikalarını kullanma şeklindeki değişiklikler merkez bankasının fonksiyonlarının artmasına ve çeşitlenmesine neden olmuştur. ***Merkez bankaları "bankaların bankası" şeklinde tüm finansal sistemi etkileyen, bir düzenleyici konumuna gelmiştir.*** Bugün merkez bankaları çağdaş ekonomilerde birçok işlevi yerine getiren kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her ülkenin yaşadığı deneyimler, merkez bankalarının işlevlerinin ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, **modern bir merkez bankasının yerine getirmesi gereken fonksiyonlar genel olarak belli başlıklar altında toplanabilmektedir. Bunlar;**

- Banknot çıkararak ekonominin para ve kredi ihtiyaçlarını karşılamak,
- Finansal sistemin istikrarını sağlamak,

- Son kredi mercii olarak ekonominin kredi hacmini ayarlamak,
- Devletin hazine işlerini ve mali danışmanlığını yapmak,
- Bankaların kasa fazlalıklarını ve mevduat karşılıklarını korumak,
- Bankalar arası alacak ve borçların mahsubunu yapmak,
- Para piyasalarında istikrarı sağlamak,
- Ülkenin altın ve döviz rezervlerini korumak ve uluslararası ödemelerde aracı olmak şeklinde sıralanabilir.

1- Banknot ıkarma (Emisyon) Fonksiyonu :

Merkez bankalarının diğer bankalardan ayrı nitelik ve yetkilerle ortaya ıkmalarındaki temel nedenlerden birincisi, banknot çıkarma (para basma) imtiyazlarıdır. Banknot ıkarımı, merkez bankalarının en temel görevlerinden birisidir. İlk zamanlarda aynı ülkede birden fazla banka banknot çıkarma imkanına sahip olabilirken, günümüzde artık bu imtiyaza sadece merkez bankaları sahiptir. Devletlerin uzun yıllar korudukları ve hükümranlığın bir simgesi olarak da kabul edilen, para basma hakkı zamanla merkez bankalarının görevleri arasına girmiştir.

Banknot ıkarma yetkisinin tek bir bankaya (merkez bankasına) verilmesinin iki önemli faydası bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi, ülke parasında yeknesaklığın sağlanması, **ikincisi ise,** ıkarılan para miktarının denetiminin etkin Şekilde yapılabilmesidir.

Merkez bankasının para çıkarma imtiyazına sahip olması, bankaya ekonominin likidite hacmini düzenleme olanağını da vermektedir. Merkez bankalarının likidite hacmini, piyasanın ihtiyacı düzeyinde tutması gerekmektedir. Bu bağlamda likidite sıkıntısı nedeniyle ekonomide resesyon (durgunluk) yaratmamak ya da likidite fazlalılığı nedeniyle enflasyona neden olmamak merkez bankacılığında önemli konular arasında yer almaktadır.

2- En Son Kredi Mercii Olma Fonksiyonu :

Bu işlev, merkez bankalarının genel olarak "bankaların bankası" olması tanımına uygun düşmektedir.

Bankaların bankası olmak; ticaret bankalarının (mevduat bankaları) müşterilerine sunduğu hizmetlerin benzerlerinin, merkez bankası tarafından ticaret bankalarına sağlanması anlamına gelmektedir. Bu anlamda merkez bankaları son kredi verici olarak, bankalar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Merkez bankası, en son kredi veren kurum olması nedeniyle diğer bankaların, geçici nitelikteki likidite ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Mevduat kurumlarına ihtiyaç duydukları ancak bulmakta zorlandıkları fonları reeskont kredisi vermek gibi yöntemlerle sağlayan merkez bankaları, bu işlevi ile finansal sistem içinde önemli bir görevi yerine getirmektedir.

3- Devletin Bankacılığını Yapma Fonksiyonu :

Merkez bankası bir finansal kurum olarak, devletin fonlarını toplama, tutma, aktarma ve bu fonlardan ödemedede bulunma işlemleri yoluyla devletin bir nevi bankerliğini yapar. Bunun dışında merkez bankası kamu borcuna ilişkin teknik hizmetler sunabilir ve belirli şartlar altında devlete kısa vadeli avans verebilir. Öte yandan merkez bankası, devletin mali danışmanı niteliğindedir ve bazı ülkelerde kamu borcunun yönetilmesinden de sorumludur.

4- Takas Fonksiyonu :

Piyasada çok sayıda bankanın bulunması, diğer bankalar üzerine çekilmiş çekler, başka bankalar tarafından ödenmesi gereken senetler ve virman emirleri gibi işlemlerin yapılması bankalar arası efektif para hareketlerinin artmasına neden olmaktadır. Merkez bankaları takas odaları oluşturmak suretiyle bankalar arasında para aktarımlarının hızlı ve güvenli şekilde yapılmasına hizmet etmektedir. Özellikle çekle yapılan ödemelerin geliştiği yerlerde bankalar arasında doğan alacak ve borçların takas yoluyla tahsil ve ödenmesini sağlayan kuruluşlara ihtiyaç vardır. Bankaların merkez bankasında buldukları hesapları aracılığıyla bankalar arasındaki alacak ve borç farklılıkları, günün sonunda hesaplar arası aktarmalar suretiyle takas edilmektedir.

5- Banka Rezervlerini Muhafaza Fonksiyonu :

Merkez bankaları, devletin bankerlik işlerini yapmaları ve banknot çıkarma imtiyazına sahip olmaları gibi nedenlerle ticaret bankaları nezdinde bir güven unsuru oluşturmuştur. Bu güvene bağlı olarak, özellikle kaydi para kullanımının yaygın olduğu ekonomilerde bankalar, kasa fazlalıklarını merkez bankasında tutarlar. Ayrıca birçok ülkede, bankaların sahip oldukları mevduatın belirli bir oranını merkez bankasında tutmaları zorunludur. Bu oranının değiştirilmesi, para ve kredi hacminin günün koşullarına uyarlanmasına imkan sağlamaktadır. Gerek fazlalık nedeniyle gerekse zorunluluktan kaynaklanıyor olsun, merkez bankasında bulundurulmuş banka rezervleri, ilave kaynak olmaları nedeniyle merkez bankalarının bünyelerini güçlendirmekte aynı zamanda ekonomideki etkinliklerini artırmaktadır.

6- Para Piyasalarında istikrarın Sağlanması Fonksiyonu :

Merkez bankalarının üstlendiği en önemli görev, ülkedeki parasal sistemi kontrol ederek istikrarlı bir şekilde çalışmasını temin etmektir. Merkez bankası bu amaca yönelik olarak para ve kredi arzını, maliyetini ve elde edilebilirliğini düzenler. Merkez bankalarının söz konusu parasal kontrol işlevi, bir yönüyle de kredi vererek kaynak yaratma yeteneklerinden kaynaklanmaktadır.

Para piyasalarında istikrarın sağlanması fonksiyonuna daha geniş bir perspektifle bakıldığında, merkez bankalarının önemi daha iyi kavranabilir. Bir ülkedeki finansal sistemin, elinde fon fazlası olanlardan fon gereksinimi olanlara kaynakların aktarılması işlevini başarıyla yerine getirmesi gerekir. Finansal sistem içinde piyasaların bu görevi yerine getirebilmeleri yani etkin bir şekilde çalışabilmeleri, halkın bu piyasalarda faaliyet gösteren mali kurumlara güven duyması ve tasarruflarını bu kurumlara teslim etmesiyle mümkün olur. Faiz oranlarında ve tahvil fiyatlarında ortaya çıkan büyük dalgalanmalara bağlı olarak, finansal piyasalar düzensiz çalışıyorsa veya finansal kurumlar sık sık ödeme güçlüğü içine düşüyorlarsa, halkın bu kurumlara olan güveni kaybolabilir. Bu bağlamda merkez bankaları, finansal piyasaların gelişimini ve fonların bu piyasalar aracılığı ile istikrarlı akımını sağlamada önemli görevler üstlenirler.

7- Altın ve Döviz Rezervlerini Koruma Fonksiyonu :

Bir ülkenin altın ve döviz stoklarının önemli miktarlara ulaşması o ülke parasına güveni artırarak güç kazandırır. Bu nedenle merkez bankaları altın ve döviz rezervlerini artırmaya çalışırlar. Altın ve döviz rezervlerinin tedavüldeki banknotların karşılığı olma niteliğini kaybetmelerine bağlı olarak, bu rezervler yeni bir fonksiyon kazanmıştır. Buna göre bu rezervler, bir ülkenin dış ödemelerinin merkez bankasında olan ihtiyaçlarını oluşturmaktadır.